

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

K. Heyning, G. van Herwijnen, ed., *'Om prijs en plaats'. De Middelburgse Teeken Akademie, 1778-2003* (Grote Zeeuwse katernen III; Middelburg: Stichting Zeeuwse katernen, 2004, 207 blz., €29,-, ISBN 90 74517 12 9).

Ter gelegenheid van het 225-jarig bestaan van de 'Middelburgse Teeken Akademie' werden in Middelburg enkele boeiende en originele tentoonstellingen opgezet en verscheen een fraai en mooi geïllustreerd boek. De tentoonstellingen getuigden stuk voor stuk van een groot historisch bewustzijn en gaven via originele concepten aan de klassieke begrippen 'continuïteit' en 'verandering' gestalte — onder meer door het reconstrueren van een tentoonstelling uit 1822 en het confronteren van hedendaagse technieken en leermethoden met de methoden van 200 jaar geleden. Het boek beoogt eenzelfde spanningsboog tussen heden en verleden. De auteurs hebben voor een thematische aanpak gekozen, maar hebben daarbij niet de historische transformaties op lange termijn uit het oog verloren. Gezien de doorgaans hoge moeilijkheidsgraad van een 'instellingsgeschiedenis' is dat een niet geringe verdienste. Ligt steeds het gevaar op de loer te verzanden in het steriel weergeven van mijlpalen en smeùige anekdoten en/of in het uitweiden over biografische overbodigheden, hier werd een boek samengesteld dat van de nodige diepgang getuigt. De historici en kunsthistorici die de bijdragen hebben geleverd zijn vaak van nabij bij de Akademie of het Zeeuwse kunst- en verenigingsleven betrokken, maar ze zijn er in geslaagd de geschiedenis van kritische afstand te benaderen.

Bij aanvang wordt de oprichting van de Akademie (eerst tekenschool) gesitueerd in de verlichte beschavingsidealen die in de tweede helft van de achttiende eeuw opgeld deden. Het geloof in het belang van kunst en wetenschap voor de 'volksverheffing' was in beginsel een elitaire aangelegenheid, maar de kunstacademie bleek een instelling waarin de lokale elite eenvoudige ambachtslieden en minvermogenden ontmoette. Het min of meer inclusieve karakter, gekoppeld aan een zeker enthousiasme van de lagere sociale groepen, lijken daarom te rechtvaardigen dat de kunstacademie in het boek wordt ingeleid als een soort 'vroedvrouw van een nieuwe meer egalitaire burgercultuur.' In het verlengde daarvan worden vooral de verwezenlijkingen van de kunstacademie belicht. Via biografische essays rond enkele sleutelfiguren en door heldere en grondige studies over het gegeven onderwijs en de daarin voorkomende transformaties — alles geïllustreerd met relevant didactisch materiaal en mooi werk van een aantal (ex)leerlingen — wordt vooral een beeld gegeven van de idealen die via de instelling vorm kregen. Geheel onterecht is dat niet. Vanuit sociaal perspectief kan het toenemend aantal leerlingen uit de ambachts- en nijverheidsfeer inderdaad worden gekaderd in een soort democratiseringstendens. Uit het boek blijkt trouwens dat een aantal van die idealen tot op de dag van vandaag relevant gebleven is. Na de komst van de Burgeravondschool in 1867 staakte de academie haar tekenlessen, maar als instelling en vereniging bleef ze bestaan. De verantwoordelijken ontplooiden verder initiatieven om het culturele leven in Middelburg te bevorderen, zodat de financiële middelen tot op vandaag bijvoorbeeld worden aangewend om het tekenonderricht te stimuleren via beurzen, aanmoedigingsprijzen en projecten als laagdrempelige tentoonstellingen voor het creatieve werk van scholieren. Geheel in overeenstemming met het huidige erfgoed-denken is er ook in toenemende mate aandacht voor het eigen verleden, getuige de projecten waarvan het boek deel uitmaakt.

De hele opzet ademt dus veel maatschappelijk engagement uit, maar al bij al krijgen we vanuit historisch perspectief weinig zicht op de maatschappelijke spanningsvelden waarin de instelling en haar vertegenwoordigers zich noodgedwongen bewogen. Interne conflicten,

ideologische tegenstellingen en transformaties in de politieke en economische sfeer worden stiefmoederlijk behandeld, en de toegepaste leer- en evaluatiemethoden worden weinig op hun disciplinerende en exclusieve 'schaduwzijden' aangesproken. Vanuit leerinhoudelijk perspectief leren we bijvoorbeeld dat het consecutief tekenen naar prent, pleisteren voorbeeld en levend model in de loop van de negentiende eeuw verdween ten voordele van meer analytische methoden, evenwel zonder dat diep op de maatschappelijke oorzaken en gevolgen ervan wordt ingegaan. En hoewel de wedijver, die het jaarlijkse tekenen 'om prijs en plaats' onvermijdelijk met zich brengt, centraal in de titel wordt geplaatst, is in de artikelen weinig aandacht voor de pedagogische effecten ervan, of voor de sociale mobiliteit van het gros van de leerlingen. Tot op zekere hoogte is dit uiteraard het onvermijdelijke gevolg van het feit dat hier een instelling centraal staat, en niet de mensen die ermee te maken kregen, maar gezien de uitgebreide aandacht voor pioniers en geslaagde leerlingen zou een vileine geest er het reproduceren van het (desondanks) elitaire karakter in kunnen zien.

Hoe dan ook, gezien het groeiende belang van onze 'creatieve kenniseconomie' is het teken-onderricht weer zeer actueel. Elke geschiedenis van een pioniersinstelling als een tekenschool of een kunstacademie is daarom meer dan welkom, vooral als ze met de ernst van het voorliggende project wordt aangepakt. Juist gezien de huidige maatschappelijke relevantie is het echter jammer dat niet wat meer en vooral kritischer aandacht werd besteed aan de relatie van de instellingsgeschiedenis met de politiek-ideologische en economische context waarin de instelling tot wasdom kwam (en overbodig werd). We komen te weten dat leerinhoudelijke wijzigingen in de loop van de negentiende eeuw politiek werden opgelegd en dat ze onder meer tot doel hadden het onderwijs meer op de arbeidsmarkt aan te laten sluiten, maar pedagogische en onderwijssociologische inzichten rond de meritocratie die met dergelijke instellingen vorm kreeg, biedt het boek niet. Daarvoor werd de instelling uiteindelijk toch met iets te veel schroom benaderd.

Bert de Munck

F. de Haan, *Een eigen patroon. Geschiedenis van een joodse familie en haar bedrijven, ca. 1800-1964* (Amsterdam: Aksant, 2002, 462 blz., €32,-, ISBN 90 5260 062 7).

Van Gelderen is een van de families die zich in de loop van de negentiende eeuw in Twente heeft gevestigd als ondernemers. De grondlegger was Marc van Gelderen, in 1858 geboren en in 1884 van Maassluis naar Borne verhuisd, waar hij onder meer connecties met de firma Spanjaard aanknoopte en tevens de stap waagde naar een eigen ondernemerschap in de dekenstikkerij. In 1892 verlegde hij zijn activiteit naar Enschede en werd bedrijfsleider van de in 1869 gestichte *NV Stoomweverij Nijverheid*. Twintig jaar later verwierf de familie Van Gelderen de meerderheid van de aandelen in dat bedrijf en ging zich toeleggen op het finisen van stoffen. In 1902 voegde zich daar een tweede Van Gelderenbedrijf aan toe, de *NV Ramie Union*, gericht op de productie van technisch porselein. Ofschoon de onderneming eind jaren 1950 nog financieel gezond was, bleek de toen noodzakelijke aanschaf van nieuwe machines toch niet meer te financieren. Dit was de reden om uiteindelijk in 1964 met enkele andere bedrijven te fuseren en als gevolg daarvan kwam de familie buiten de onderneming te staan.

De Haan beschrijft de geschiedenis van de dubbelonderneming tot 1964 aan de hand van 'familisme' als conceptueel leidmotief. De verwevenheid van familie en bedrijf staat centraal. Op die manier ontstaat de opzet van een typische narratio, die overigens als methode zeer relevant is voor de geschiedenis van het ondernemerschap, waar het immers onder meer gaat